

6 Menselijk kapitaal opleiden

Ieder van jullie begint aan het volgende deel van je levensreis met de enorme voorsprong die een opleiding aan Cornell University je geeft. Ik hoop dat jullie [...] je zullen blijven inzetten om menselijk kapitaal op te bouwen, zodat meer mensen kansen krijgen om hun dromen na te jagen.

— David Skorton, voorzitter Cornell University, toespraak afstudeerdag 2014

Dit zijn de nadelen van een commerciële gezindheid: de geesten van mensen vernauwen zich en zijn niet meer in staat tot verheffing. Opleiding wordt geminacht of op zijn minst verwaarloosd, en er blijft vrijwel niets over van enige heroïsche gezindheid. Een oplossing voor deze tekortkomingen zou serieuze aandacht moeten krijgen.

— Adam Smith, *Lectures on Justice, Police, Revenue and Arms*, 1763

Het is een gemeenplaats dat algemeen toegankelijk en betaalbaar hoger onderwijs een van de belangrijkste slachtoffers is van de dominantie van het neoliberalisme in Europa en Noord-Amerika.¹ Dit hoofdstuk onderzoekt hoe dit offer op zijn beurt een

1 Zie Frank Donoghue, *The Last Professors. The Corporate University and the Fate of the Humanities*. New York: Fordham University Press, 2008; Christopher Newfield, *Unmaking the Public University. The Forty-Year Assault on the Middle Class*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2008; het tijdschrift *Reclamations*; Colleen Lye, Christopher Newfield en James Vernon (red.), 'The Humanities and the Crisis of The Public University', *Representations*, vol. 116, nr. 1 (2011); Henry A. Giroux, 'Neoliberalism, Corporate Culture, and the Promise of Higher Education: The University as a Democratic Public Sphere', *Harvard Educational Review*, vol. 72, nr. 4 (2002), p. 186-194; Bill Readings, *The University in Ruins*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1997; Jane Kelsey, 'Privatizing the Universities', *Journal of Law and Society*, vol. 25, nr. 1 (1998), p. 51-70; Matthew Fitzsimons, 'Managerialism and the University', *New Zealand Journal of Tertiary Education Policy*, vol. 1, nr. 1 (2004), p. 1-3; Suzanne Mettler, *Degrees*

bedreiging vormt voor de democratie zelf. Burgers kunnen hun leven niet zelf bepalen – zelfs niet als dat alleen maar betekent weloverwogen volksvertegenwoordigers kiezen of stemmen bij referenda –, laat staan dat ze in staat zijn meer rechtstreeks deel te nemen aan gezamenlijk bestuur, als ze niet begrijpen met welke krachten en problemen ze te maken hebben. De afgelopen twee eeuwen is het een essentieel uitgangspunt van openbaar middelbaar en hoger onderwijs in het Westen geweest om de middelen aan te reiken voor een dergelijk begrip, en dat geldt in het bijzonder voor de grondslagen van de brede academische opleiding in de bachelorfase aan Amerikaanse universiteiten (*liberal arts*). De afgelopen jaren heeft dit uitgangspunt moeten wijken voor de opvatting dat onderwijs hoofdzakelijk van waarde is voor de ontwikkeling van menselijk kapitaal, en menselijk kapitaal staat dan voor wat het individu, de zakenwereld en de staat proberen te versterken om het concurrentievermogen te maximaliseren.

Zoals ik in dit hele boek heb betoogd, moet neoliberalisme niet simpelweg als economisch beleid worden opgevat, maar als een bestuursrationaliteit die de waarden en meeteenheden van de markt naar alle levenssferen verspreidt en de mens zelf uitsluitend als *homo economicus* concipieert. Neoliberalisme beperkt zich dus niet tot privatiseren – overdragen aan de markt voor individuele productie en consumptie – van wat voorheen door de gemeenschap werd gedragen en gewaardeerd. Integendeel, het drukt alles altijd en overal uit in termen van kapitaal-investering en -vermeerdering, ook en vooral mensen zelf. Vier samenhangende effecten van deze rationaliteit zijn van betekenis voor het openbaar hoger onderwijs in de *liberal arts*.

of Inequality. How Higher Education Politics Sabotaged the American Dream. New York: Basic Books, 2014; Roger Brown en Helen Carasso, *Everything for Sale? The Marketisation of UK Higher Education.* Londen: Routledge, 2013; Andrew McGettigan, *The Great University Gamble: Money, Markets and the Future of Higher Education.* Londen: Pluto, 2013; Jordan Weissman, 'The 38 States That Have Slashed Higher Education Spending', *Atlantic*, 23 januari 2013, te raadplegen via theatlantic.com/business/archive/2013/01/the-38-states-that-have-slashed-higher-education-spending/267427/

Ten eerste is het steeds moeilijker om *publieke goederen* in welke vorm dan ook te bespreken of te waarborgen. De meeteenheden van de markt geven de toon aan voor alle aspecten van menselijk gedrag en instellingen, waardoor het met de dag moeilijker wordt om uit te leggen waarom universiteiten, bibliotheken, parken, natuureservaten, stadsdiensten, basisscholen en zelfs wegen en trottoirs openbaar toegankelijk en gemeenschapsvoorzieningen zijn of zouden moeten zijn. Waarom zou de gemeenschap ze moeten financieren en beheren? Waarom zouden ze voor iedereen vrij toegankelijk moeten zijn? Waarom zouden degenen die ze ‘consumenten’ de kosten niet alleen dragen? Het feit dat zulke vragen tegenwoordig meestal aanleiding geven tot een andere vraag, namelijk over de rol van de overheid versus de privésector in de levering van goederen en diensten, is al een teken dat de waarde en het vocabulaire van publieke zaken ophouden te bestaan. Daarbij wordt de overheid niet gelijkgesteld met de gemeenschap, maar slechts als een andere speler op de markt beschouwd. Ondertussen stelt men burgers voor als investeerders of consumenten en niet als leden van een democratische gemeenschap die macht en bepaalde gemeenschapsgoederen, ruimten en ervaringen delen.

Ten tweede is de *democratie* zelf radicaal veranderd door de verspreiding van neoliberale rationaliteit naar elke sfeer, inclusief die van de politiek en het recht. Bijgevolg wijken specifiek politieke betekenissen van ‘gelijkheid’, ‘autonomie’ en ‘vrijheid’ voor economische betekenissen, en verliest de specifieke waarde van volkssoevereiniteit terrein daar waar governance op basis van expertise, meeteenheden van de markt en best practices de plaats innemen van door rechtvaardigheid ingegeven discussies over wie we zijn, wat we zouden moeten zijn of worden, en wat we al dan niet zouden moeten doen als volk. De nieuwe opvatting is dat democratieën menselijk kapitaal met technische vaardigheden nodig hebben, niet mensen die opgeleid zijn om deel te nemen aan het openbare leven en gemeenschappelijk bestuur.

Ten derde krijgen *subjecten*, met inbegrip van burgerlijke subjecten, door de huidige meeteenheden van de markt de vorm

van in zichzelf investerend menselijk kapitaal. Menselijk kapitaal wordt in tegenstelling tot de *homo economicus* van weleer niet gedreven door zijn belangen. Het klassieke liberale subject is evenmin vrij om naar eigen goeddunken zijn leven te leiden en zijn waarden te kiezen. In plaats daarvan wordt menselijk kapitaal gedwongen om zodanig in zichzelf te investeren dat het zijn waarde vermeerdert of ten minste vermijdt dat die daalt; het gaat hier om zorgvuldige afweging van 'input' (bijvoorbeeld onderwijs), anticipatie en reactie op veranderende markten binnen beroepen en op het gebied van huisvesting, gezondheid en pensioen, en organisatie van dating, seks, creativiteit en vrije tijd zodat ook hier waardevermeerdering plaatsvindt. Menselijk kapitaal houdt zich duidelijk niet bezig met verwerving van kennis en ervaring die vereist zijn voor intelligent democratisch burgerschap.

Ten vierde worden *kennis, denken en scholing* vrijwel uitsluitend gewaardeerd en nagestreefd voor zover ze bijdragen tot kapitaalvermeerdering. Dit wil niet zeggen dat er alleen nog vraag is naar technische kennis en vaardigheden. Veel hedendaagse beroepen – van recht en techniek tot geneeskunde – vereisen analytische capaciteiten, communicatieve vaardigheden, meertaligheid, artistieke creativiteit, vindingrijkheid en zelfs een vermogen tot tekstanalyse. Kennis wordt echter om geen andere reden dan kapitaalvermeerdering nagestreefd, of het nu gaat om menselijk, financieel of bedrijfskapitaal. Men streeft niet naar ontwikkeling van de talenten van burgers, ondersteuning van cultuur, kennis van de wereld of verbeelding en vormgeving van andere manieren van gemeenschappelijk leven. Kennis is eerder een streven omwille van 'positieve ROI' (*return on investment*), wat een van de belangrijkste meeteenheden is die door de regering-Obama is voorgesteld voor de beoordeling van universiteiten voor toekomstige consumenten van hoger onderwijs.²

2 Voor een overzicht van het voorstel van president Obama, zie 'FACT SHEET on the President's Plan to Make College More Affordable: A Better Bargain for the Middle Class', te raadplegen via obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2013/08/22/fact-sheet-president-s-plan-make-college-more-affordable-better-bargain-